

Maie Rimmel. Mõistatuslik Muinas-Eesti. Argo, 2007, 222 lk.

2007. aastal jõudis kaante vahele Maie Rimmeli põhjalik kontseptsioon meie kaugemast minevikust, pealkirjaks „Mõistatuslik Muinas-Eesti” (222 lk). Selles esitab autor mitme aasta jooksul kogutud materjali põhjal loodud üldpilti, milline võis olla Eesti ja kogu Põhja-Euroopa metsavööndi rahvaste maailmavaade ning kuidas võiksid avalduda selle jäljed tänapäevani. Teematika poolest seostub raamat arheoloogiaga ning erinevaid arheoloogias tuntud tövõtteid on kasutanud ka Maie Rimmel (aerofotode kasutamine, maastiku ja artefaktide analüüs jne). Samas pole „Mõistatuslik Muinas-Eesti” pärvinud Eesti arheoloogiaringkondades ühtset omaksvõttu ning siin on omad, etteaimatavad põhjused.

Esiteks peab mainima, et tegemist on üsna julge küsimuseasetusega. Kui suurem osa arheoloogias avaldavatest kirjatöödest puudutavad küllaltki tagasihoidlikke teemasid, nagu näiteks ühe esemetüübi uurimine või mingi muistiseliigi levik, mis juba iseenesest ei meelita eriti väitlema, siis Maie Rimmel tõstatab küsimuse kogu Põhja-Euroopa esiajaloolise mentaliteedi ja intellektuaalsete võimete kohta. Sestap loob raamatus leiduv juba esmamuljega viljakad tingimused diskussiooni tekkimiseks – nõnda suurejooneline küsimus on potentsiaalselt ahvatlevam. Sellega „Mõistatusliku Muinas-Eesti” „võlud“ siiski ei piirdu. Kui Maie Rimmeli nägemus teemast kopeeriks üks-üheselt varasemate autoriteetide mõtteid, siis ei arutleks me tõenäoliselt seda oma arheoloogia teooria kursuse raames, vaid ta leiaks heal juhul vaid „joonealust” äramärkimist. „Mõistatuslik Muinas-Eesti” on üks isiklik nägemus minevikust ning siit tema erilisus tegelikult algabki.

Eesti arheoloogias pole mulle silma hakanud, et autorite vahel võiks esineda tõsiseid fundamentaalseid erimeelsusi. Tõsi, lahkavamusid leidub alati, nii suuremaid kui väiksemaid, ent need pole põhjustanud teadlaste vahel selliseid tülisid, et ei oleks saanud jääda ühisesse „arheoloogia-paati” ning ei tunnusta üksteist kui sama distsipliini esindajaid.

Maie Rimmeliga on lood pisut teised. Ta ei ole oma hariduselt arheoloog, ehkki antud kontekstis on oluline teada, et ta on töötanud bioloogina, mistõttu omab kokkupuuteid teaduse tegemisega. Vastava hariduse puudumine on põhjustanud, et Rimmel pole teadlik kõikvõimalikest nüanssidest, mida arheoloogid peavad uurimistöös arvesse võtma. Nende nüansside tundmisel on oma vourused ja puudused ning Rimmeli tööga tutvudes võib neid mõlemaid hõlpsasti leida. Mitteamoloogina pole Rimmel ka kokku puutunud arheoloogide kogukonnaga, mis minu meelest on Eestis kui mitte terviklik, siis ikkagi ühtehoidev. See on oluline faktor. Teadlaste omavaheline suhtlemine on väga suure tähtsusega – retsenseerides, toimetades, ette kandes, diskuteerides, vesteldes ja koos juues vahetatakse mõtteid ning mõjutatakse üksteist. Normaalsed arheoloogid ei istu omaette „vandlitornis”, vaid tegelevad eelpoolnimetatud suhtlusviisidega, mis on ka põhjus, miks ei erine keskmised uurimused üksteisest nagu öö ja päev. Rimmel on

aktiivsest arutelust mitteamarheoloogina ilmselt kõrvale jäänud ning „Mõistatuslik Muinas-Eesti” eristub kindlasti lõviosast eesti keeles ilmunud minevikukäsitlustest. Sestap oleks praegu paras aeg heita pilku selle sisule.

Maie Rummeli teooria järgi olid Põhja-Euroopa, tema käsitluses hüperborealaste üldnime kandvad elanikud intellektuaalselt, eriti astronoomia ja geomeetria osas väga kaugele arenenud. Sellest annavad tunnistust nii Karjala ruumis esinevad rohked kaljujoonised ja nende motiivide omavahelised geomeetrilised suhted, Eesti kiviaiad, mis samuti moodustavad geomeetriselt üsna rangeid süsteeme, ning mõningad esemeleid, näiteks kindla kujuga kivikirved. Kogu Rummeli poolt valitud heterogeenne allikmaterjal kannab ühesugust mõtet ning toetab üldideed, mille kohaselt hüperborealased tundsid teaduspõhist matemaatilisele geomeetriaale tuginevat maailmapilti. Alles lõuna poolt pärinevad teistsugused mõttelaadid tõrjusid teaduspõhise maailmapildi kõrvale, mistõttu meie, tänapäevased eestlased, ei aima praegu midagi oma esivanemate kõrgest intellektist. Rummeli teos kannab kindlat rahvuslikku ideed – raamatu kirjutamise üks mõtteid ongi tuua teadmine oma kuulsusrikkast minevikust eestlastele tagasi.

Sarnaselt enda idee kohaselt geomeetriatundlikele esivanematele kasutab ka Rummel oma väidete kinnitamiseks ohtralt geomeetriat. Selles paistab ta olevat võrdlemisi tugev ning oma kooliaegset geomeetriaõpetajat nimetab ta olulise mõjutajana ka ise. Üks põhjus, miks käesolevate ridade autor on „Mõistatusliku Muinas-Eesti” suhtes üksjagu skeptiline, on kindlasti see, et erinevalt Maie Rummelist olin ma kooliajal väga matemaatikakauge inimene, pealegi ei õpetatud 21. sajandi algusaastatel keskkoolis geomeetriat tasemel, nagu seda kasutab Rummel. Seetõttu jäävad tema sirklujoonised ning geomeetria-alased terminid mulle paljus arusaamatuks ning Muinas-Eesti kipub mõistatuslikuks jäämagi.

Ma pole kindlasti ainus. Isiklikult usun, et ka muistsetele inimestele poleks taolised matemaatilised võtted väga palju öelnud, kuid seda usku ei saa Rummeli vastu argumendina kasutada. Pealegi peab tunnistama, et kiviaegsed inimesed siiski teadsid üht-teist matemaatikast. Nn „Thomi munad”, Stonehenge ja teised megaliitilised rajatised, mida Lääne-Euroopas leidub, annavad kõik tunnistust komplitseeritud ning küllaltki abstraktsest mõtlemisest, mida matemaatika ju iseenesest ongi. Selles osas oleks pisut ennatlik Rummeli ettekujutus muistsest hüperborea tsivilisatsioonist täielikult maha teha. Eestis taolisi megaliitmonumente veel leitud ei ole, ent Rummel ei jää hätta. Ta näeb mõnedes rändrahnudes menhire ja kiviaedades luigekujutisi, mis vastavad Karjala petroglüüfilistele luikedele.

Seniste teadusharudes (arheoloogia, geoloogia jt) valitsevate üldarusaamade suhtes on Maie Rummel küllaltki kriitiline ning ta laseb seda ka korduvalt välja paista. Ma ei tea, mis võiks olla tema hoiakute põhjuseks, ent on kindel, et Rummelil pole just eriti suurt respekti nn autoriteetide suhtes. Iseenesest pole see halb, sest teaduses on kriitiline mõtlemine loomulik ja tervitatav, ent sellisel juhul peaks tundma end koduselt taustainfo keskel – et kritiseerida kellegi tulemusi, tuleb tunda tema metodoloogiat, mõjutajaid ning muidugi ka materjali ennast. Rummeli nõrgaks küljeks jääb tema materjali kesine tundmine, mis on iseloomulik distsipliinist väljaspool olevale inimesele. Tema kasutatud kirjanduse nimekiri võiks olla palju pikem, eriti Eesti uurimistulemuste osas – on ju

Remmeli töö paljuski Eestikeskne, mis nõuab kohaliku materjali (eelkõige just seda, mida Remmel ise käsitleb) ja seniste uurimistulemuste head tundmist. Just sellest aga paistab „Mõistatuslikul Muinas-Eestil” vajaka jäävat, eriti Remmeli apelleerimisel teaduslikkusele taustal. Üks lahendusi oleks tõenäoliselt olnud konsulteerimine erialainimestega, ent autor on püüdnud nähtavasti seda teed vältida (võib-olla selleks, et mitte lahjendada oma uudset teooriat kompromissidega).

Positiivne on Remmeli valik töötada otsese materjaliga – kiviaedade ja rändrahnudega, eriti kartograafilisi allikaid appi võttes. Paraku muutub ta näidete otsimisel haavatavaks, sest kasutab materjali – rändrahn ja kiviaedu – väga valikuliselt (materjali valikuline kasutamine on iseloomulik paraku suuremale osale teadlastest). Vaevalt on ta tutvunud uurimismaterjaliga väga põhjalikult ja meetodiliselt ning ka vastasel juhul jääb tugev kahtlus, et ta on kõigist võimalikest kiviaedadest ja rändrahnudest välja valinud just tema teooriaga sobituvad vähesed näited.

Väga pretensioonikas on kahtlemine senises seisukohas, mille kohaselt on rändrahnud siia toodud mandrijää poolt. Remmel vaatab rändrahnude pärinemise kaarti ning väidab, et mandrijää looduse stiihiana ei saa olla nii valiv, et liigutaks kivimid ühtedest teatud kindlastest piirkondadest teistesse. Tõepoolest, juuresolev kaart (joonis 55) võib selle üle mõtlema panna küll. Ent ka Remmeli väide, nagu oleksid suured, sageli mitu tonni kaaluvad kivimürakad Eestimaale sattunud tänu inimestele, näib kahtlasena. Milleks näha nii suurt vaeva, et hakata neid üle Soome lahe siia vedama? Paraku ei suuda/taha Maie Remmel sellele esimese hooga kerkivale küsimusele vastata ning looduse stiihia mandrijää jääb vähemalt mulle palju usutavamaks variandiks.

Nagu rändrahnude puhul, nõnda ei paku Remmel ka teiste monumentaalsete rajatistele kuigivõrd seletusi. Ta püüab keskenduda pigem geomeetriliste kiviaedade olemasolu tõestamisele kui katsetele neid veenvalt seletada. Nagu juhuslikult räägib ta küll kivihunnikutest kui pinnase termoregulaatoritest, ent Remmeli suuremat tähelepanu pälvib petroglüüfilise/kiviaia luige seljakaare seostamine varrukaloikega (kui ma asjast õigesti aru sain). Remmeli põhiväide on, et lõunamaades elavad inimesed ei vajanud erilist matemaatilist mõtlemist, sest nad said lihtsamate riietega hakkama, põhjamaade karmid talved aga eeldasid sooja hästiistuvat rõivastust, mille kokkuõblemisel oli vaja tunda geomeetriat. Mina jään antud olukorras veidi nõutuks ning küllap on siingi põhjus minu ja Remmeli taustateadmiste erinevuses. Ma pole kokku puutunud särgi varrukaloigetega ega tea, kui oluline on õigete mõõtmete ja lõikekaarega varrukas särki mugavaks seljasistumiseks. Olen siiski kunagi särpile varrukaid oma tavamõistuse järgi õmmelnud ning ei vajanud sealjuures erilisi matemaatilisi kalkulatsioone ega moeajakirjadest laenatud varrukaloikeid. Tulemus oli igatahes piisavalt mugav. Seetõttu leian endas teatud kindlust, et Remmeli teesidele vastu vaielda. Isegi kui eeldada, et kasutati mingeid kindlaid varruka õblemise võtteid (mis minu meelest on tegelikult väga tõenäoline), ei ole selleks vaja ehitada suurt kiviaeda.

Veel üks probleem vajab arutamist. Asjaolu, et Remmel kasutab oma uurimuses kartograafilist materjali – üldplaane, mille puhul kõik kujutised võivad olla nähtavad õhust vaadates, toob esile veel ühe nõrga koha. Maapinnal viibides ei tunneta inimene

maastikku samamoodi kui ülevalt vaadates. Teatud puhkudel (eriti väikesemastaabiliste objektide puhul) võib analoogia küll esineda – nt ringvalle on ka maa pealt arvatavasti tajutud ringvallina –, kuid mida suurem on kaardi peal jälgitav kujutis, seda enam erineb ta maa peal kogetust. Ka maastiku iseloom (tasane või liigestatud) mõjutab taju. Kuigi ma pole ise Rembali poolt esile toodud näiteid (Lagedi, Soontagana jt) oma silmaga näinud ei kaardil ega maastikul viibides, võib siiski oletada, et tegemist on Põhja- ja Lääne-Eestile omaste avamaastikega, kus kiviaiad võivad tõepoolest moodustada suuri üksteisega seotud ridasid. Ent kas kiviaedu ehitav inimene (olgu siis kiviaegne või mitte) tajus seda luigekujutisena või olid need mõeldud siiski vaid mingi maa-ala piiramiseks? Rembali väide, nagu puuduks kiviaedadel praktiline funktsioon, vajaks kohapealset kontrolli, sest vanad maakasutussüsteemid ei pruugi ilmtingimata olla plaanide peal aimatavad, vaid vajavad kohapealset ülevaatamist. Sestap võivad ka kiviaiad esmapilgul olla täiesti ebaloomulikus paigas, ent varem asusid nad võib-olla täiesti vajalikus kohas. Teoreetiline võimalus, et kiviaiad midagi kujutada võivad, põhimõtteliselt jääb, sest ka Lõuna-Ameerika Nasca kõrbejoonised on täielikult hoomatavad vaid kõrgelt õhust, kuigi lendamine oli toona inimeste jaoks pelgalt unistus ning kujutised ei olnud ilmselt adresseeritud inimeste jaoks. Nasca kompleks võis olla mõeldud jumalikule väele vaatamiseks (lennukama fantaasiaga inimesed räägivad ka jooniste pühendatusest UFO-dele), aga kuna Maie Rimmel vaikib religiooni rollist (ning ammugi ka UFO-dest) hüperborealaste mentaliteedis, siis võiks otsida muu usutav seletus, mis „Mõistatuslikus Muinas-Eestis” jääb paraku tulemata. Üldse vajaks teema põhjalikumat mentaliteediuurimist (nii kiviajal kui ka sellele järgnenud perioodidel laiemalt), et raamatus esitatud arvamused ei jääks vaid ühe üksikisiku tõendusmaterjalita oletusteks. Võib-olla oleks tervikpilt usutavam olnud juhul, kui veidi teose mahust oleks pühendatud ka arutlemisele, miks teaduslikul mõtlemisel põhinev kõrgtsivilisatsioon pidi lõplikult taanduma intellektuaalselt madalama lõunapoolse religioonipõhise mõtlemise ees. Miks ei ole meie päevini sellest tsivilisatsioonist ainsatki märki peale üksikute kiviaedade ja veel mõne juhuslikkuse pitsarit kandva märgi? Ehkki raamatu mõte polnud nende küsimuste üle arutada, kerkivad taolised küsimused siiski.

Kokkuvõtvalt peab tõdema, et seletuste puudumine ongi „Mõistatusliku Muinas-Eesti” suurim nõrkus, mis põhjustab võõristust teadlaskonnas. Ma ei väida, et teadlane peaks alati olema kompetentne seletamiseks adekvaatselt talle silmahakkavaid nähtusi, kuid ka proovimine selles vallas oleks tulemus. Rembali raamatus jääb proovimine väga tagasihoidlikuks. Pigem on nähtud suurt vaeva, et tõestada kiviaedkujutiste geomeetrist iseloomu, ning vastanduda meelega võrdlemisi konservatiivse (või vähemalt jätkupõhise) arheoloogkonna arvamustele, ilma et oleks pööratud vähematki tähelepanu oponentide tööde üksikasjadele. Sellest hoolimata (või õigemini just selle pärast) soovitan „Mõistatuslikku Muinas-Eestit” lugeda kõigil arheoloogidel, et juhtida tähelepanu ka enda vigadele teaduse tegemisel. Mitu Rimmelil esinevat puudust (materjali juhuslikkus ja selle halvasti tundmine, oponentide töödega mittetutvumine jne) esinevad tegelikult paljudel arheoloogidel ja ka teistel teadlastel ning me peaksime kindlasti püüdma, et neid vigu vältida. Rimmelit on muidugi lihtne pihtide vahele võtta, sest ta pole erialateadlane, ent see ei tähenda veel, et tema oleks ainus, kes nõnda talitab.